

מעלת השתיקה

[פרשת פקודי (שיחה 2) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

- כהן גדול לבש בגד מעיל, עליו נאמר "ופי המעיל בתוכו כפי תחרא, שפה לפיו סביב לא יקרע". (שמות לט, כג)
וכבר ידענו ע"פ זבחים (פח:) שבגד מעיל מכפר על עון לשון הרע – "יבוא דָּבָר שֶׁבְּקוֹל (שהיו למעיל פעמונים)
ויכפר על דבר שבקול". ולכן מעיר לנו רבנו אלשיך (על כח, לא) שהתורה רמזה לנו כאן כמה הנהגות.
- א. המעיל היה עשוי כליל תכלת, וזה מזכיר חוט תכלת שבציצית, שצבעו דומה לים, וים לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד (חולין פט.). הכל כדי להזכיר לו לאדם מלכות שמים.
- ב. "שפה יהיה לפיו, לא ייקרע" – כלומר שהאדם ישמור על כל משמר שידבר כמה שאפשר פחות, כי "ברוב דברים לא יחדל פשע".

- נֶאֱמַר בַּמִּשְׁנָה (אבות, סוף פ"א) – "רבי שמעון אומר:
[א] כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב, אלא שתיקה,
[ב] ולא המדרש העיקר אלא המעשה,
[ג] וכל המרבה דברים מביא חטא".

רבנו משה אלשיך (בפירושו למשנה) שואל ארבע שאלות:

- מדוע צריך לייחס מדה נעלה של מיעוט הדיבור ל"חכמים" ולא לכל אדם, אפילו מהפשוטים?
- מדוע הדגיש מלת "גוף"?
- מה הקשר בין שבח השתיקה אל "לא המדרש העיקר"? (פיסקא ב' אינה קשורה לכאורה לענין)
- אם כבר הפסיק בענין ואמר "לא המדרש העיקר אלא המעשה", מדוע חזר לנושא ראשון של "כל המרבה דברים". מדוע לא צרף אותו למה שאמר בתחילת המאמר, מבלי להפסיק ביניהם?

על שתי השאלות הראשונות

ועונה הרב אלשיך, שכל יטעה החושב לחשוב שרק לפשוטי-עם טוב הדבר לשתוק לבל ייכשלו באיסורים, אבל תלמיד חכם אשר "עלהו לא יבול" ואפילו שיחת ת"ח צריכה לימוד (סוכה כא:) – ובכן, כמה שירבה לדבר, אפשר להוסיף לקח וחכמה. לכן ענה שאם מדובר בענייני-הגוף, טוב להם להרבות בשתיקה לגמרי, וזה למרות שהוא חכם.

על השאלה השלישית

ומה שאמר 'לא המדרש עיקר' - כי ישנם הנואמים נאום בד"ת ומרבים דבורים באריכות יתרה, וחושבים שכל המרבה הרי זה משובח. על זה ענה שאין עיקר ב"מדרש", אלא להרבות בפועל הטוב. ואמנם אין לשתוק לגמרי (כמו בשיחת חולין), אבל גם בד"ת יש לקצר. ולכן אמנם יש לעסוק כמה שאפשר יותר בתורה, אלא שיקפיד שיהיה "מיעוט המחזיק את המרובה", בצמצום הביטוי הכולל הרבה תוכן. ולא יהיה "קול כסיל ברוב דברים" (קהלת ה, ב) המעייפים כל שומע ומשחיתים את הזמן. עיין דברי הרמב"ם בתחילת 'אגרת השמד': "ראוי לו לאדם שיחמול על דיבורו יותר מחמלתו על ממונו" ("אגרות הרמב"ם", מהד' הרב קאפח, דף ק"ז). ולכן חז"ל הורו – "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה" (פסחים ג:).

על השאלה הרביעית

ועכשיו מובן מדוע המשיך "כל המרבה דברים מביא חטא" - ואין זה זהה לנאמר במשלי (י, יט) "ברוב דברים לא יחדל פשע". ברור שר' שמעון לא יחזור על דבר שכבר נאמר במשלי!! אלא במשלי מדובר על דיבורי חולין, ותנא של המשנה מתייחס לדיבור התורני. אפילו בתורה, כאשר מדברים שפת-יתר גורמים לטעויות בהבנה, כי מכל מלה הנוספת ידייקן השומעים דיוקי-דיוקים, ומכיון שישנם כמה וכמה אופנים כיצד לבאר יתורי-הלשון, עלולים לטעות. ולכן חז"ל והראשונים היו מדברים בקיצור נמרץ מאד, כדי לא לתת מקום לדיוקי סרק. ולכן בדיבורי חול (עליהם מדובר בפסוק ממשלי) לא יחדל 'פשע' של לשון הרע, ניבול פה ושקרים. אבל האריכות בדברי תורה תביא 'חטא', טעויות בהוראה אף שבשגגה. וזהו לשון המאירי: "שאף החכם אין ראוי לו להאריך יותר מדאי אף בדברי חכמה, כי הלשון קרובה להכשל" (על משלי י, יט). ובפירושו לאבות, סוף פ"א (מהדורת הרב הבלין, מכת"י) כתב - "כלומר, שהמרבה בטענות, מרבה בטעות ובשגיאות" עכ"ל.

לכן, מסכם הרב אלשיך, 'שפה יהיה לפיו, לא יקָרַע' ישתדל האדם לכפול את כח האזנתו, לשמוע מאחרים פי שנים ממה שידבר, כמו שיש לו ב' אזנים ורק פה אחד. וכבר חז"ל שיבחו מדה זו ואמרו "מה אומנותו של אדם בעוה"ז? ישים עצמו כאֵלִים" (חולין פט.). ועל הפסוק "כל עמל האדם לפיהו" (קהלת ו, ז), אמרו במד"ר - שְׁפָל מצותיו ותורתיו אינו מספיק למה שמוציא מפיו.

הרמב"ם מלמדנו (בי"פירוש למשניות", אבות, סוף פ"א), שהדיבור מחולק לחמש מחלקות:

א. דיבור של מצוה (תורה).

ב. דיבור המשובח (שבח אודות הצדיקים, וגנות של הרשעים).

ג. דיבור של רשות (במסחר ובצרכי האדם)

ד. דיבור מגונה (דברים בטלים שלא מועילים לו כלום, אלא להעביר את הזמן)

ה. דיבור של איסור (לשון הרע, שקר, ניבול פה וכיו"ב).

לפני שהאדם מדבר דבריו, ישקול במאזני-שכלו תחת איזה מן חמשת החלוקות יפלו דבריו, ויראה למנוע הדיבורים המגונים והאסורים.

"רבי אלעזר (בן) חסמא, נקרא חסמא לפי שהיתה מדתו השתיקה ומיעוט הדיבור, והחכמים הראשונים לא נתפארו אלא במיעוט הדברים". (נכד של הרמב"ם, "מדרש דוד" על אבות, סוף פ"ג / ועיין טעם נוסף שנקרא כן בתוספות יו"ט שם, בשם מדרש רבה פרשת אחרי כג, ד).

(הערה: ע"ע שיחה שניה של פרשת תצא)